

ЧИ ПАМ'ЯТАЮТЬ В УКРАЇНІ ПРО ГЕТЬМАНА І КОЗАКІВ? (ОБРАЗИ ГЕТЬМАНА ТА КОЗАКІВ У КАЗЦІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ЗАПОРОЖЦІ»)

Літературна казка І. Нечуя-Левицького «Запорожці» актуальна як ніколи, і не лише для дітей. Адже наше історичне минуле, славетні часи існування Запорізької Січі, не може не хвилювати будь-кого з патріотів України.

Іван Семенович Левицький (Нечуй — його літературний псевдонім) і був великим патріотом своєї землі. Йому боліло, що ж буде з долею Батьківщини, що чекає в майбутньому нащадків славетних Запорожців.

Вся його творчість свідчить про глибоку любов до рідної мови та історії свого народу. Ще на початку своєї літературної

діяльності, роблячи перші спроби писати українською мовою, І. Нечуй-Левицький виявив рішучість і свою громадянську позицію. В часи, коли заборонялося все українське, коли знищували українську мову та переслідували тих, хто спілкувався нею, письменник писав рідною мовою. Ці утиски не витравили з його серця любові до рідного слова, до традицій та історії України.

Відзначимо, що історична тематика є наскрізною в усій мовотворчості Івана Семеновича, як у науково-популярних нарисах «Перші київські князі Олег, Ігор, Святослав і святий Володимир й його потомки», «Український гетьман Богдан Хмельницький і козаччина», «Українські гетьмани Іван Виговський та Юрій Хмельницький», «Наша історія», «Хто були скіфи й сармати», так і в художніх творах «Князь Єремія Вишневецький», «Гетьман Іван Виговський», «Маруся Богуславка» та ін.

Літературна казка «Запорожці» (Цит. за виданням: Нечуй-Левицький І. Запорожці // Збір. творів: У 10 т. — К.: Наук. думка, 1965. — Т. II. — С. 338—358) написана у 1873 році і також належить до творів на історичну тематику. Вийшла друком вона цього ж року у Львові. У Києві вона була надрукована через рік, у 1874 році.

Особливо вабила І. Нечуя-Левицького українська старовина, славна козаччина. Для нього образи *гетьмана, козака, запорожця* були уособленням національного ідеалу, волелюбства та нескореності духу, уособленням найкращих якостей захисників та оборонців знедолених, простого люду, захисників всього українського.

Ще коли митець учителював, то через захоплення рідною історією та культурою, рідною мовою, славетним минулим свого народу, потрапив під нагляд поліції, а його казка «Запорожці» неодноразово підлягала цензурі.

І. Нечуй-Левицький, вболіваючи за втраченою свободою свого народу та нагадуючи нащадкам про славетні часи Запорізької Січі, зображує запорожців незвичайними людьми: *такі вони були високі, рівні, дужі! Такі вони були гарні на вроду, що він таких людей не бачив ні між панами, ні між простими селянами* (С. 342—343). А головного героя — лоцмана Карпа Летючого — письменник наділяє всіма чеснотами, називаючи

героя *потомком славних запорожців* (С. 338), який *мав увесь хист, усю вдачу запорозьку* (С. 338). Митець характеризує парубка не лише як *гарного з лиця, гарного зі стану* (С. 338), але й сміливого прудкого керманича через пороги Дніпра.

За допомогою таких мовних засобів, як порівняння: *як стріла, як порожня бочка, стерно хруснуло, як трісочка*, та метафори: *за шуміла вода і заревла; байдак загув і полетів з лави на лаву; судно разом загуло, наче крикнуло; зверху ревла вода, внизу кипіла хвиля* тощо, письменник передає напружену боротьбу гребців зі стихією.

Порівняння у Нечуя є настільки поетичними та соковитими, що ми не можемо не підкреслити їх значення для всієї мовотворчості митця, і, зокрема, його фантастичної казки «Запорожці», пор.: *Дід усе ревів та стогнав, все дужче та дужче, неначе десь ревла череда волів, неначе десь стріляли з гармат або дзвонили в великі дзвони. Од берега до берега на Дніпрі появилася білий гребінь, неначе біла грива величезного коня* (С. 340); *Весь Дніпро вже здавався синьою стрічкою, а вся земля зеленіла, як зелена хустка. Вже було видно, де Дніпро виливався лиманом в Чорне море. А городи білили, наче грядочки білих квіток* (С. 351).

Важливу естетичну роль виконують у творі пейзажі, пор.: *І все місце було гарне, як рай: зеленіло гаями, лужками, садками, виноградом. Між зеленою травою цвіли всякі квіти* (С. 342); *В гаю щибетали соловейки, кували зозулі, туркотали горлиці, щибетало всяке птаство. Між деревом скрізь цвіла рожка великими кущами, цвіли гвоздики, чорнобривці, півонія; зеленіла між купами квіток рута, м'ята, любисток. Все те було освічене весняним сонцем, бо нігде під деревом не було тіні. Весь гай з квітками й птицями блищав і світився наскрізь, неначе був витканий з одного світу і з самих квіток та птиць* (С. 345). Мовно-виражальні засоби у казці допомагають створити в уяві читача описану автором місцевість. Письменник майстерно використовує тропи для того, щоб донести читачеві красу запорозького краю. Аналіз картин природи дає змогу осмислити літературний пейзаж не просто як опис, а як своєрідний виразник патріотичного сенсу зображуваного. Пейзаж казкового підводного світу нагадує неповторну українську природу.

Образ *козаків*, уславлених запорожців — узагальнений образ. Автор наводить у творі їхні слова про самих себе. «*Ми козаки-Запорожці!*» (С. 343), — говорять вони. Уявити героїв твору, зрозуміти їхні характери допомагають портрети, пор.: *Всі козаки були високі, рівні та здорові; всі були гарні, повбирані в гарну одежу, неначе в празник або в неділю* (С. 344). *Козаки носили високі чорні шапки з червоними верхами, сині кунтуші...* (С. 342); *усі були ...гарні на вроду...* (С. 343). Описуючи козаків, Іван Семенович не забуває і про влучні порівняння, які допомагають створити яскраві образи, пор.: *...на зеленій траві танцювали молоді, хисткі, як очерет, козаки. Червоні верхи на шапках, червоні рукави миготіли на зеленому полі, ніби то літали вогні, ніби раз про раз блискала блискавка. Високі тонкі козаки, з тонкими станами, так переплітались між собою, як-от переплітається тонкий очерет, коли ним колише вітер* (С. 345); *...козаки танцювали, наче птиці літали...* (С. 345).

Важлива роль у творі належить гіперболі. Митець наділяє незвичайними, надлюдськими властивостями своїх героїв *козаків та гетьмана*. Яскравими художніми перебільшеннями є наступні контексти: *Вони стиха розмовляли, а Карпові здавалося, що то ревуть страшні Дніпрові пороги* (С. 344); *Голос то лився низом, як грім, то підіймався вгору і дзвенів, як голосний дзвіночок* (С. 344); *Я б тебе обняв, та боюсь задушити тебе од моєї великої сили, од щирого серця* (С. 347); *Гетьман одв'язав меч і застромив у камінь. Меч ввігнався в скелю, як у віск* (С. 348).

І. Нечуй-Левицький розповідає про кілька поколінь запорожців, пор.:

- *На їх старих, поважних лицях спочивали думи* (С. 344) — поетично говорить про найстарших;
- козаків середніх літ показує у момент слухання думи *про славні діла на Україні* (С. 345);
- *танцювали молоді, хисткі, як очерет, козаки ... ніби то літали вогні, ніби... блискала блискавка* (С. 345) — змальовує образи козаків наймолодшого покоління.

Образ *гетьмана* у казці «Запорожці» є збірним, ідеальним, таким, що увібрав у себе кращі риси багатьох славетних козацьких керманичів: *Він був такий великий, як Палій. Здасть-*

ся, не було коня на світі, щоб вдержав його на собі! На гетьманові була висока шапка, а з шапки набік висів золотий вершок, він був підперезаний золотим поясом і обутий в червоні чоботи з золотими підківками (С. 347); гетьман держав булаву з щирого золота, обсипану дорогим камінням, котре блищало, як проміння. Вся булава так світилась, неначе гетьман держав у руці сонце (С. 347); високий, як Палій, гарний, як Мазепа, сміливий, як Богдан Хмельницький. Його лице блищало, як раннє сонце (С. 348). Автор наділяє козацького ватага фантастичними здібностями, пор.:

- коли йдеться про його думки (*вилітали соловейками, сідали на дубові та співали*);
- коли йдеться про його *грізний погляд* (*знявся орел та й полинув під небо... (С. 347)*).

Показова характеристика гетьмана у його ставленні до Марусі Музиківни, пор: *дивився на неї довго-довго. Його грізне лице стало таке ласкаве, як у малого хлопця (С. 350)*.

Розповідь Марусі про своє кохання до гетьмана є також важливою домінантою у створенні багатогранного образу козацького ватага, пор.: *Який же гарний був! Які в його очі, які брови, які вуси! ... чудові чорні очі, і страшні, і гарні... (С. 353)*. І справді, коли йдеться про особисті стосунки, то людина завжди з'являється в іншій іпостасі.

Художні засоби мови у літературній казці «Запорожці» служать для яскравого зображення місця подій, опису природи та мають великий вплив на емоційне сприйняття твору, пор.: *Весь сад блищав, як сонце. З дерева на дерево перелітали райські птиці, неначе хто перекидав пучки вогню або блискавки. А там за садом стояв простий зелений дуб, а під дубом на камені сидів гетьман (С. 347)*.

Автор показує, як гетьмана зацікавив хлопець з України. Розчулившись, він подумав, що це, мабуть, знак від Бога чи народу. Найбільше його турбувало те, як живуть люди в Україні, чи й досі терплять від ворогів, пор:

— *Яке діло маєте, шановне товариство? — спитав гетьман, і Карпо чув, що земля під ним задрожала.*

— *Хіба ж не бачили, ясновельможний гетьмане? Чоловік прибув до нас з України.*

Гетьман тільки тоді кинув оком на Летючого, довго дивився на нього, і дві сльози впало з його очей на землю. На тім місці вже лежали дві рожі.

— Чи ти, хлопче, з України? Як же ти зайшов до нас? Чи не наслав тебе до нас Бог і народ?

— Я розбив байдака на порогах і не знаю й сам, як я сюди зайшов.

— Сину мій любий, сину мій милий! Я б тебе обняв, та боюсь задушити тебе від моєї великої сили, від щирого серця, — промовив гетьман і стиха поцілував Летючого. — Скажи ж мені, сину, що там діється в Україні?

— Нічого, — одказав Летючий.

— Чи пам'ятають в Україні про гетьмана і козаків? Чи згадують?

— Трохи пам'ятаємо. Старі люди децю розказують. .. Трохи чули від кобзарів (С. 347—348).

Як бачимо з діалогу, гетьманові найбільше болить, що майже не пам'ятають, не згадують в сучасній Карпові Україні про гетьмана і козаків.

Сумно славетному керманичу чути про таке, він важко зітхнув і поклав свою булаву на камінь (С. 347—348). А потім запросив усіх до церкви, щоб помолитися Богу за Україну: *А гетьман і запорожці все стояли під золотим хрестом, молились Богу (С. 358).*

Гіперболізованим у казці «Запорожці» є образ молитви гетьмана та козаків. Художнє перебільшення фіксує наступний контекст: *От гетьман почав читати молитву, а разом з ним загула вся громада, як-от гуде народ у церкві, тоді як почнуть співати «Їже Херувими». Карпо чув, що під його коліньми дрижала земля; він ухопився рукою за камінь, і той камінь дрижав, а після так і розколовся надвоє. Од тієї козацької молитви страшно заревли пороги, задрижали обидва береги Дніпра, затрусилась земля в Україні, затрусився Київ на горах (С. 349).*

Незвичними є образи церкви, хреста, пор.:

Карпо більше нічого не бачив, тільки білі, як пух, сади, а над садами золотий блискучий хрест і три веселки.

— Се наша церква! — промовили діди до Карпа, показуючи на хрест. — Тільки отой хрест ми взяли з собою з Запорожжя,

бо ми знали, що й хреста там не зосталося б. А ми за хрест
ложили на степах, на морі свої голови (С. 349).

У творі І. Нечуя-Левицького образи *гетьмана* і *козаків* тісно пов'язані з образами *молитви*, *церкви*, *хреста*, що свідчить про перевагу духовного над соціальним. Тут яскраво висвітлені моральні пріоритети запорожців.

Головний герой казки Карпо Летючий уособлює сучасний авторові український народ, який майже втратив історичну пам'ять, волелюбність, національну гідність та прагнення до свободи, передані йому у спадок козаками.

Ширша тема твору «Запорожці» — роздуми Івана Нечуя-Левицького над майбутнім України. Автор ніби підводить до висновку: щоб повернулася колишня слава й велич на рідну землю, потрібно пам'ятати, цінувати та наслідувати ті чесноти, які були у запорожців.

Отже, образи легендарних *гетьмана* та *козаків*, створені видатним майстром слова за допомогою яскравих художніх засобів, постають перед нашими очима, впливають на нашу уяву, спонукають замислитись над майбутнім, над минулим і над сучасним...